



ФМТ ФОНД ЗА МЕЖДУНАРОДНУЮ
ТОЛЕРАНТНОСТЬ

International Alert.



МЕДИАТОРНИНГ ЁН ДАФТАРЧАСИ



USAID
ОТ АМЕРИКАНСКОГО НАРОДА

МЕДИАТОРНИНГ ЁН ДАФТАРЧАСИ

Бишкек - 2013

Мазкур ҳужжат Европа Иттифоқининг Transition and Rehabilitation Alliance for Southern Kyrgyzstan (TASK) томонидан амалга ошириладиган молиявий кўмаги билан “Кирғизистонда ихтилофларни бартараф этиш ва тинчликни куриш” Лоихаси доирасида ишлаб чиқилган.

Мазкур материалнинг маъзмуни учун масъулиятни «Интернешнл Алерт» (International Alert) ва “Ҳалқаро холислик учун” Фонди (ХХФ) тўлалигича зиммасига олади. Бу материал ҳеч қанақа вазиятда Европа Иттифоқи позициясини мавкин акс эттирмайди.

Бу нашр Америка ҳалқининг АҚШнинг ҳалқаро тараққиёт агентлиги (USAID) орқали кўрсатган олийҳиммат кўмаги туфайли амалга оширилди. Нашрнинг мазмуни учун масъулиятни «Интернешнл Алерт» (International Alert) ва “Ҳалқаро холислик учун” Фонди зиммаларига олади. Материал (USAID) ёки АҚШ Ҳукумати нуқтаи-назарини ифода этмайди.

© «Интернешнл Алерт» (International Alert) ва “Ҳалқаро холислик учун” Фонди, 2013.
Барча ҳуқуқлари химояланган. Мазкур нашрнинг ҳеч қандай қисми эшиттирилиши, қидирув системасида сақланиши ёки ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай воситалар, электрон, механик, фотокўчирма, ёзиб олиш ёки бошқа йўллар билан, манбаисига ишора қилмасдан узатиш мумкин эмас.

Макет ва безаш бажарилди Максат Болотбеков.

Ҳалқаро ташкилот Алерт (International Alert) тўғрисида

International Alert – йигирма олти йиллик иш тажрийбасига эга бўлган мустақил тинчликни ўрнатиш ташкилоти, тинчликни ўрнатиш имкониятларини яхшилаш мақсадида ,куролли ихтилофлардан жабр тортган кишилар билан ишлайди. Бундан ташқари биз ҳукуматларнинг, БМТ сингари ҳалқаро ташкилотларнинг сиёсати ва ёндошувларига, ва транснационал компанияларининг таваккалчилик йўналишларини камайитиришга ва тинчликни малакасини оширишга таъсир этишга ҳаракат қиламиз.

Биз Африкада, Осиёнинг бир қатор регионларида, Жанубий Кавказда, Яқин Шарқда ва Лотин Америкаси мамлакатларида ишлаймиз, яқинда Буюк Британияда лойиҳаларни амалга ошира бошладик. Бизнинг сиёсатни шакллантиригш юзасидан ишимиз тинчлик ва хавфсизлик мақсадларига таъсир килишни қамраб олади. Асосий йўналишлар: иқтисодиёт, иқлим ўзгаришлари, гендер, ҳалқаро ташкилотлар урни ва вазифаси, инсонпарварлик ёрдами самараси ва самарасиз/ самарали давлат бошқаруви оқибатлари.

Биз дунёдаги етакчи тинчлик ўрнатувчи нодавлат ташкилотларидан биримиз: бизнинг Лондондаги офисимизда 159 хизматчи иш юритади, Бутун дунё бўйича 14 регионал идораларимиз фаолият кўрсатади. Бизнинг қаерда ва қандай ишлашимиз тўғрисида ўзингизнинг www.international-alert.org саҳифамизда кўпроқ маълумот олишингиз мумкин.

“Ҳалқаро холислик учун” Фонди тўғрисида

“Ҳалқаро холислик учун” Фонди (ХХФ) – бу низоларни бартараф этиш ва тинчлик йўли билан ҳалқ қилиш соҳасида ишлайдиган нодавлат ташкилотидир. Фонд 1998 йили БМТ нинг Қочоқлар иши бўйича Олий Комиссарияти қўллаб-қувватлаши туфайли 1996 йили амалга оширилган “Ихтилофларни бартараф қилиш ва холисликка ўргатиш” лойиҳасининг давоми сифатида ашқил этилган.

Бугунги кунгача Фонд томонидан 100 дан ортиқ лойиҳа ва дастурлар амалга оширилди. “Ҳалқаро холислик учун” Фонди марказий осиеда эихтилофларни бартараф этиш ва ҳал қилиш юзасидан иш олиб бораётган энг ийрик ва тажрибали ташкилотлардан биридир. Фонд таркибида турли милатдаги, ёшдаги ва малакадаги 20 дан ортиқ хизматчи ишлайди. ХХФнинг бош идораси Бишкекда, учта филиали Баткен, Ош, ва Жалолободда жойлашган. Фонд Қирғизистон, Тожикистон, ва Ўзбекистондаги нодавлат ташкилотларни бирлаштирувчи “Тинчлик водийси” тармоғининг асосчиси ҳисобланади. Фонд бир қатор ҳалқаро тармоқлар аъзоси, шуниндек Маркази Осиеда қуролли ихтилофларни бартараф этиш бўйича Глобал шериклик (GPPAC) нинг Регионал Координатори ҳисобланади.

КИРИШ

1. Лойиҳа ҳақида қисқача маълумот
2. Қўлланманинг мақсад ва вазифалари

БИРИНЧИ БОБ. ИХТИЛОФЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШНИНГ АМАЛИЙ УСЛУБ ВА СТРАТЕГИЯЛАРИ

1. Ихтилоф бу нима?
2. Ихтилофларни ҳал қилиш усуллари
3. Ихтилофларни ҳал қилиш стратегиялари

ИККИНЧИ БОБ. МЕДИАЦИЯ

1. Медиациянинг асосий чегаралари
2. Медиациянинг босқичлари ва амалиётдан мисоллар.
3. Фойдали маслаҳатлар

ҚўЛЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

ИЛОВА

ДАСТУР ХАҚИДА
ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ

Ҳалқаро нодавлат ташкилотлари иттифоқи – TASK, 2011 йилда “Қирғизстонда можароларни бартараф этиш ва тинчликни ўрнатиш” дастурини амалга ошира бошлади. Мазкур қўшма дастур Европа Комиссиясининг молиявий кўмагида “Барқарорлик қуроли” компанентибулаги доирасида амалга оширилади.

Дастурнинг мақсади – можароларнинг келиб чиқиш манбаалари ва факторларини юмшатиш, тинчлик ва барқарорликни илгари суришдан иборатдир. Бу мақсадга Қирғизстонда можароларни бартараф этиш бўйича 100 та бир мақсадга йўналтирилган ҳамжамиятлар урни ва мақсадини кучайтириш, шунингдек ижтимоий ва иқтисодий тараққиёт учун қўшимча имкониятларни яратиш, кескинликни юмшатиш ва умумий тинчлик манфаатларини илгари суриш орқали эришилиши лозим. Лойиханинг асосии мақсадга йўналтирилган гуруҳи ҳамжамиятнинг ожиз ва жабрланган аъзолари, аёллар, ёшлар ва кичик бизнес вакилларидан иборатдир. Дастур, Қирғизистоннинг Ўш, Жалалобод, Баткен вилоятларида шунингдек бир қатор тадбирлар Чуй области географик доирасида амалга оширилади.

“Бир мақсадга йўналтирилган ҳамжамиятларда маҳаллий ихтилофлар (тортишувлар)ни ҳал қилиш бўйича медиаторлар тармоғини кенгайтириш ва мустақамлаш” дастуридаги бир бирини тўлдирувчи олти йўналишнинг бир таркибий қисмидир. Шунинг учун ҳам “Халқаро хайрихоҳлик учун” (FTI, Қирғизистон) фонди “Интернешнл Алерт” (International Alert, Буюк Британия) ташкилотлари билан ҳамкорликда медиаторлар учун мазкур қўлланма ишлаб чиқилди. Шунингдек олдинга қўйилган вазифа доирасида “Қирғизистонда медиацияни қўллаш амалиётидаги тажрибалар тўплами” сингари бошқа қўлланма ҳам чиқарилган. Қўлланмада республикада ўрин олган медиация амалиётлари тўғрисида кенг маълумот беради.

Мазкур маълумотнома энди бошлаётган ва малакасини ошираётган медиаторлар, шунингдек давлат тузилмалари, маҳаллий жамоатчилик муассасалари вакиллари ва ўз фаолиятида ихтилоф ва можароларни тинч ҳал қилиш билан шугулланаётган барча манфаатдор шахслар учун амалий қўлланма ҳисобланади.

Қўлланмада можаро ва ихтилофларни ҳал этишнинг мутаносиб усули сифатида медиацияни ўтказиш тўғрисида кенг тушунча берилади, шунингдек ихтилофлар асосининг назарияси ўз аксини топган. Медиациянинг ҳар бир босқичи тушунарли бўлиши учун амалий мисоллар билан қўшиб олиб борилади.

Ихтилоф, бу нима?

Бугунги кунда “ихтилоф” тушунчаси тўғрисида бир қатор аниқламалар мавжуд. Улардан энг кўп оммалашган ва чуқур маънога эга бўлган аниқламаларга тўхталиб ўтамиз. “Ихтилоф” – бу икки ёки ундан ортиқ мақсадлари (фикрлари, эга бўлган нарсалари) бир бирига мос тушмайдиган томонлар (одамлар ва гуруҳлар) ўртасидаги муносабатдир.

Ҳар қандай ихтилоф ўзида бунёдкорлик ва вайрон қилувчи хусусиятга эга. Мунозарасиз тараққиёт бўлмайди. Ихтилоф ва муаммоларни ҳал қилиш жараёни ҳам жамиятга олға силжиш имконини бериши мумкин. Акс ҳолда, ихтилофларга менсимаслик билан қаралса ва вақтида ҳал қилинмаса у бунёдкорлик босқичидан ўтиб, вайрон қилувчи босқичга кириши мумкин. Масалан, Фарғона водийсидаги ҳамжамиятлар ўртасидаги кўпгина ихтилофлар суғоришдаги эскирган услублар, сувдан фойдаланишдаги хатолар, сув ва ер ресурсларининг камлиги ва бошқа камчиликлар билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам ихтилофлар мавжуд муаммоларни биринчи ўринга “чиқармоқда”, жамият эътиборини ўзига қаратиш билан ҳал этилиши учун замин тайёрлаяпти. Бироқ уни ҳал этиш учун вақтида чора кўрилмаса, ихтилоф томонларнинг тажовузкорлигига сабаб бўлиши ва тўғридан-тўғри зўравонлик даражасига етиши мумкин.

Шунинг учун ҳам ихтилофлар тўғрисида аввалдан башорат қилиш ва уни келгусида вайрон қилиш боғиқчиға ўтишиға йўл қўймаслик – ихтилофлар билан боғлиқ энг муҳим масалалардан биридир. Ҳозирги замондаги жамиятда ихтилофлар сони тоба ора ўсиб бормоқда. Шу боисдан ихтилофлар табиатини, улар қандай пайдо бўлиши ва уларни ҳал этишнинг қандай самарали усуллари борлиги тўғрисида чуқурроқ ўрганишға ҳаракат қилинмоқда.

Ихтилофларни ҳал қилиш усуллари

Ихтилофларни бартараф этиш учун бирор бир чора кўришдан аввал шундай йулланишини ўйлаб топиш керакки, сизнинг фаолиятингиз вазиятга ўзининг салбий таъсирини етказмасин, уни янада мураккаблаштирмасин. Ҳаракатимизни ихтилофнинг табиатини ҳисобга олган ҳолда амалга оширишимиз керак. Ихтилофларга нисбатан сезгирлик, аник мураккаб вазиятдан чиқиш тўғрисидаги ҳар қандай ташаббус ихтилофларга ўзининг ижобий ёки салбий таъсирини ўтказиши мумкин деган тахминларга асосланади.

Ихтилофларга нисбатан сезгирлик ташкилотингизнинг қобилиятини белгилайди:

- ўзингиз ишлаётган муҳитни англай билиш;
- муҳитдаги ўзаро муносабатни ва ўз фаолиятингизни англаб этиш;
- кўрилатган тадбирлардаги салбий оқибатларнинг олдини олиш ва ижобий таъсирни ошириш учун бу (муҳитнинг ва жавоб тадбирларининг) ўзаро муносабатини тушунган ҳолда ҳаракат қилиш.

Шундай қилиб ихтилофни ҳал қилиш мақсадида унга аралашган одам ёки ташкилот “зарар етказма” тамойилига амал қилиши лозим. Низоларини ўрганиш ва таҳлил қилишдан бошлаб то конкрет тадбирларни амалга оширишгача бўлган барча ҳаракатлар ана шу тамойил билан ўлчаниши керак. Токи сизнинг аралашингиз масалага иложи борица оз салбий таъсир этсин ёки умуман салбий таъсир кўрсатмасин.

Ихтилофга маҳаллий доирада аралашини юзасидан ҳаракатлар:

- фикрларни ўрганиш ва кузатиш;
- ҳамжамиятни ихтилоф билан ишлашга сафарбар қилиш;
- ахборот ишлари;
- ўз қарорини таклиф этиш.

Фикрларни ўрганиш ва кузатиш – бу ихтилоф жараёнида зиддий вазиятнинг ривож тўғрисида ахборот йиғайтган шахслар ҳаракатидир. Кузатувчилар жиддий вазиятда юз бераётган воқеликларни кузатиб борадилар ва ўзларининг объектив кузатув натижаларини, ахборотларни таҳлил қилиш марказига жўнатадилар. Тартибга кўра, бу фикрларни ўрганишни амалга ошираётган ташкилотнинг таҳлил бўлими ҳисобланади. Фикрларни ўрганиш тўғрисидаги ҳисобот, шунингдек оммавий ахборот воситалари, ҳукуматнинг, шериклик тармоқларининг ва тинчликни ўрнатиш ташкилотлари тегишли бўлимларига юборилиши мумкин.

Зўровонликка олиб келиши мумкин бўлган хавфли факторлардан бири кўпинча ҳақиқатга яқин ва ўйлаб топилган миш – мишлардир. Шу боисдан у ёки бу ахборотнинг ҳақиқатга яқин эҳанлигини баҳолаш, бошқача қилиб айтганда, олинган ахборотни қайта–қайта текшириш муҳимдир.

Кузатувчи ихтилофнинг яширин босқичидан то қачон тажовуз босқичигача бўлган ўзгаришларни кузатиб бориши мумкин. Агар шундай тенденция аниқланса, мунособат билдириш, маҳаллий даражада шошилиш чораларни кўриш учун ахборот етказиш услубларига мурожаат қилиш керак. Вазият тўғрисида ахборот ундан унумли фойдаладиган ташкилотларга етказилиши лозим.

Ҳамжамиятни ихтилоф билан ишлашга сафарбар қилиш – бу ҳамжамиятнинг барча табақаларини умумий муаммоларни ҳал қилишга фаол жалб этишдир. Аниқроғи, бу маҳаллий ҳамжамиятлар ҳамкорликда бош муаммони аниқлаш, сабаб ва оқибатларни таҳлил қилиш, кучли ва заиф томонларини, ташқи имконият ва хавфни аниқлаш, мавжуд ва зарур ресурсларни баҳолаш, сўнгра вазиятни ўзгартириш юзасидан стратегияни ишлаб чиқишга ёрдам берадиган жараёндир. Шу боисдан ихтилофли вазиятни ўрганишдан унга таъсир қилишга ўтиш жуда муҳим қадам ҳисобланади. Ихтилофни яхши томонга ўзгартириш ва тинчликни ўрнатиш имконини берадиган тадбирларда у ёки бу йўл билан қатнашадиган кишилар, ташкилотлар ва тизимлар ҳар доим топилади. Энг юқори самарага эришиш мақсадида бу кишиларни сафарбар қилиш, жалб этиш жуда муҳимдир.

Ахборот ишлари – бу аҳолининг маълум гуруҳига (бир мақсадга йўналтирилган гуруҳи) таъсир этиш юзасидан тадбирлар тизимининг мажмуасидир. Тартибга кўра, бу тадбирлар фуқороларда ўзларига, шунингдек жамиятга фойдали бўлган юриш–туришнинг янги моделларини таркиб топтириш учун оммавий ва шахсий ахборот етказишнинг турли восита ва қаналлари (ОАВ, турли акция ва х.к.) кўмагида амалга оширилади. Ахборот ёрдамида таъсир этиш қандай амалга оширилади? Одам маълум бир соҳада билимларини оширади, маълум предмет ёки ҳодисага нисбатан муносабатини ўзгартиради, жамиятдаги юриш–туришнинг ижобий малакаларини шакллантиради.

Ахборот камомати ихтилофнинг кучайишига хизмат қилиши мумкин. Ёмон алоқа тизими ихтилофни кучайтиради, унинг қатнашчиларига бир-бирини ва умуман бутун вазиятни тушунишга ҳалақит беради. Вазият яна шу билан чуқурлаши мумкинки, бундай ҳолларда одамлар орасида бошқариб бўлмайдиган ижтимоий муҳитни вужудга келишига, можарога янги кишиларнинг жалб қилинишига олиб келадиган турли миш-мишлар пайдо бўлади. Бу можаро ва муаммоларнинг ҳал қилинишини янада мураккаблаштиради.

Ўз қарорларини таклиф қилиш – бир қарорга келган, шунингдек ундан тўғридан- тўғри фойдаланиш имкониятига эга бўлган кишилар билан ихтилофни бартараф этишга қулай у ёки бу қарорга даъват қилиш юзасидан бевосита олиб бориладиган ишлар назарда тутилади. Ўз қарорларини, шунингдек қонунларга адолат ва тинчлик ғояларини қўллаб-қувватлайдиган ўзгартишларни киритиш юзасидан таклифларини билдириш мумкин.

Ихтилофларни ҳал қилиш стратегиялари

Қачонки, инсон ихтилофли вазиятга тушиб қолар экан, вазиятдан чиқиш йўлларини излайди. Тартибга кўра, улардан бирини танлаб олиши мумкин бўлган уч асосий стратегия мавжуд:

- *ҳокимиятга асосланган стратегия,*
– *куч билан бостириш;*
- *ҳуқуқларга асосланган стратегия,*
– *суд ҳукми;*
- *манфаатларга асосланган стратегия,*
– *ўртамчилик/медиация.*

Услуглари

Куч билан бостириш

ҲАРАКТЕРИСТИКАСИ

Ихтилоф қатнашчиларидан бири ёки учинчи томон томонидан фақат бир томон учун қулай бўлган қарорни қабул қилишга мажбурлаш мақсадида куч қўллаш.

Қуйидаги ҳолларда қўлланилади:

- қулай позиция, ресурсларга ва аниқ куч афзалликларига эга бўлган бир томонинг устунлиги шароитида;

- ҳар қандай сусткашлик янада кўпроқ талофат ва зўравонликка олиб келиши мумкин бўлган ҳолларда кечиктириб бўлмайдиган чораларини кўриш учун фавқулотда вазият вужудга келганда.

Бу услуб қарор қабул қилишда қарама-қарши томонларнинг паст даражадаги иштироки билан ҳарактерланади. Шунинг учун ҳам қарорларнинг барқарорлиги паст бўлади.

Суд ҳукми

Қарор қабул қилишга қарама-қарши томонларнинг бири эмас, учинчи томон (судья) мажбур қилади.

Бу услуб учун ҳал қилишнинг аниқ ишлаб чиқилган, қонун томонидан мустаҳкамлаб қўйилган иш тартиби, шунингдек ихтилоф қатнашчиларига ижро учун учинчи тараф томонидан қабул қилинган қарор мажбурияти билан ҳарактерлидир.

Қарорнинг қабул қилинишида қарама-қарши тарафларни қандайдир даражадаги иштироки ҳам бўлади. Улар ўз далилларини келтириши, шунингдек ўз фикрларини билдириши мумкин. Бирок қарорни учинчи томон қабул қилади.

Медиация

Қарама-қарши томонлар учинчи томон ёрдамида ўзаро қулай битимларни излайдилар.

МЕДИАТОР – музокаралар жараёнида муаммоларнинг унумли муҳокама қилинишини таъминлайдиган учунчи томон.

Бундай ҳолда натижа қарама-қарши томонларга боғлиқ бўлади, у иккала томон манфаатларини қондириши керак.

Медиацияни асосий чегаралари

Тўғридан – тўғри музокаралар натижа бермаган, томонлар ўртасидаги алоқа қаналлари бекилган бир вақтда вазиятдан чиқиш учун учунчи томон аралashi мумкин. Ана шу учинчи томон медиатор бўлиши мумкин.

Медиация – бетараф учунчи томон иштироқида бахсларни ечишнинг муқобил ва яширин усулидир. Медиатор ана шу ролни бажаради. У томонларга узаро қулай ва узоққа мўлжалланган, бахсларни бартараф этишга ердам берадиган қарорларни ишлаб чиқишда кўмаклашади.

Мазкур аниқлама асосида медиациянинг куйидаги белгиларини кўрсатиш мумкин:

- Медиатор бахслашувчи томонларнинг бири ҳам, вакили ҳам эмас, бу унинг мазкур бахсдаги бетарафлиги ва номанфаатдорлиги гаровидир.
- Медиатор бахс юзасидан қарор чиқармайди, балки томонларнинг ўзлари тинчликнинг умумий, ўзаро қулай шартларига келишишига ёрдам беради.
- Медиатор тинчлик ўрнатувчи шахс эмас. У ихтилофнинг ўткир даври бошлангунга қадар, ёки ўткир давр қайтгандан кейин, умуман ихтилофнинг энг юқори босқичида эмас, балки нисбий тинчлик шароитларида фаолият кўрсатади.

МЕДИАЦИЯНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ:

- Медиатор барча томонлар билан бирга ишлайди ва уларнинг вазиятига киради, бошқалардан ажралиб, иштироксиз турмайди.
- Барча томонлар ихтиёрий равишда бу жараёнда иштирок этиши ва у ёки бу медиатор билан келишиши керак.
- Медиатор бахсининг барча иштирокчиларига бир хил ёрдам беришга интилиш керак.
- Медиация объектив ҳақиқатни топишни эмас, балки ўзаро мақбул қарорга, аниқроғи қарама-қарши томонларнинг манфаатларига бир хил мос тушадиган қарорларнинг қабул қилинишини мақсад қилиб қўяди.
- Медиатор воситачилик жараёнини олиб боради ва назорат қилади. Бирок у муҳокаманинг мазмунини бошқаришга интилмаслиги керак.
- Ихтилофнинг муқобил қарори томонларнинг ўзларидан чиқиб, улар келишувни тан олиши ва унга нисбатан масъулият сезиши лозим.

Медиаторнинг асосий сифатлари:

Эшита билиш. Сабрлилик кўрсатиш, эътиборли бўлиш, бошқа кишилар гапларини, улар тўғрисида гапиряптилар, деган нуқтаи-назардан эшитиш.

Мунозара, таҳминийликка мойил бўлмаслик, мунозалардан ўзини тийиш. Шахсий фикрини билдиришдан тийилиш ва хатто бирга ишлаётган кишилар сизни бошқача тутишга мажбур қилган вазиятда ҳам танқиддан ўзини тия билиш; “Оралиқ вариантлари” билан келиша

билиш, ягона тўғри қарорни топишга интилмаслик; одамлар ўртасидаги тафовутларга сабрлилик билан муносабатда бўлиш; мутлақо турли одамларнинг фикрларига, ғояларига, конструктив муносабат билдиришни билиш.

Узини хотиржам тутишни билиш.

“Мураккаб” хулқ-атворлиларга ижобий ва адолатли муносабатда бўлиш; ақлни бир жоига қўйиш ва хатто руҳий босим бўлган чоғда ҳам ғазабланмаслик, ижодий фикр юритиш.

Тўғрилигича қолиш ва одамларни энг яхши сифатларини намоён қилишини рағбатлантиришни билиш. Бошқа одамларнинг тажовузи туфайли бўлган умидсизликларни самарали изга сола олиш; ўзига айтилган салбий фикрларни кўнлига яқин тутмаслик; ҳар доим хақиқатгўй оптимист бўлиб қолиш; бошқалар билан яхши алоқа қилиш малакасини эгаллаш, вақти келганда бошқаларнинг кўнглини кўтариш; насихат қилиш ёки матонатли бўлиш.

Сирни сақлай билиш. Қарама-қаршилар томонлар билан ишлашда ихтилофларга қадар, ихтилофлар даврида ёки ундан кейинги муаммоларни муҳокама қилишда сир сақлашга тайёр туриш.

Ташкилотчилик. Ўз фаолиятини тартибга солиш қобилиятини мустакамлаш, одамларни юз бераётган воқеликлардан огоҳ қила билиш, медиация ўтказаладиган жойни тўғри танлаш, тайёрлаш, шунингдек хужжатлар билан ишлаш малакасини ошириш.

Айни вақтда дунё амалиётида, айниқса медиация тўғрисидаги қонунчиликда бир мунча чекловлар борки, бу муҳим тадбирни ўтказишда уларга амал қилиш лозим бўлади, жумладан:

1. Медиацияни қарама-қарши томонлар бир бирига қарши фаол тажавузкорлик билан ҳаракат қилаётган ихтилофнинг энг юқори босқичида ўтказиб бўлмайди.

2. Барча қарама-қарши томонлар ихтиёрий равишда медиация тадбирида қатнашишга розилик бериши керак, уларни ҳеч ким мажбурлай олмайди.

3. Одатда агар ихтилофнинг бош сабабчиси оғир ёки энг оғир жиноий жавобгарлик бўлса, медиацияни ўтказиб бўлмайди.

4. Қарама-қарши бир томон ёки бир неча томон суд томонидан нолайиқ топилган тақдирда ҳам медиация ўтказилмайди.

5. Агар ихтилоф медиацияда қатнашмайдиган учинчи бир томон манфаатларига дахлдор бўлганда ҳам медиацияни ўтказишга йўл қўйилмайди.

6. Мабодо, ихтилоф давлат манфаатларига зид бўлиб, уюшган жиноятчилик ёки жиноятчилик билан боғлиқ бўлганда медиация ўтказилмайди.

7. Медиатор ишига тўсқинлик қилинганда ёки унинг хаёти ва соғлигига хавф туғилганда ҳам медиация ўтказиш мумкин эмас.

8. Агар медиаторнинг ўзи бу усул билан ихтилофни ҳал қилиб бўлмаслигига жиддий сабаблар борлигини билганда ҳам медиация ўтказилмайди.

Медиациянинг ҳар бир босқичи Қирғизистонда ўтказилган медиация амалиётидаги мисоллар билан кўшиб олиб борилад. Бу бобда медиациядаги ҳар бир босқичнинг назарий ва амалий қисмлари кўрсатилган.

Амалий тажрибалардан мисоллар:

Бишкек шаҳри районларидан бирида маҳаллий тадбиркор камтаъминланган оилага ўзининг қўшимча биноларидан бирини бўшатиб берди. Оила икки кишидан – 15 ёшлик ўспирин бола ва унинг онасидан иборат эди. Улар ички мигрантлар ҳисобланиб, она турмуш ўртоғидан ажрашгандан кейин ичкиликка берилиб кетади. Ўғли эндигина 3 синфни тамомлаган эди. Ота- оналар ажрашишгандан кейин боланинг ҳужжатлари ва қизиқиши бўлмаганлиги учун ўқимай қўйди. Устига-устак бола кам учрайдиган суяк касаллигига чалинган эди. Шу боисдан у сурункали оғриб турарди. Хуллас, бола жисмоний ва руҳий тушкунлик туфайли заиф эди.

Кунларнинг бирида бола хўжайинининг дуконидан 30 минг сўмлик товарни ўғирлайди. Хўжайиннинг сўзларига кўра, дастлаб болага нисбатан ҳеч қандай шубҳа бўлмаганди. Милициянинг тергов ишлари натижасида ўғирликни шу бола содир этқанлиги аниқланди. Шундан сўнг иш судга ўтказиб берилди.

Медиаторлар бу ишга тергов ишлари олиб борилаётган даврда (2-3- ойларда) аралашдилар. Медиаторлар мазкур ихтилоф тугрисида хабар берган судлар ва иштимой соҳалар ходимлари билан 4 ой давомида тиғиз ҳамкорликда иш олиб бордилар.

Медиацияга тайёргарлик босқичи- бу томонлар ўзаро сўзлашувларни бошлашлари учун зарур шарт-шароитларни яратиб берадиган тадбирлар мажмуасидир. Босқич, ўз навбатида, қуйидаги тартибдан иборат.

1. Медиация қандай бошланади? Медиация тадбири қарама-қарши томонларнинг бири ёки ихтилофни ҳал қилишдан манфаатдор бўлган ҳар қандай томон медиаторга (ёки медиаторлар ташкилотига) ихтилофни юмшатиш учун мазкур тадбирни ўтказишни таклиф қилгандан кейингина бошланади. Таклиф ихтиёрий равишда – оғзаки ёки ёзма равишда берилиши мумкин. Воситачилик тадбири барча қарама-қарши томонлар медиацияда иштирок этиш тўғрисидаги таклифни қабул қилган вақтдан бошланади. Агар бир томон ёки иккала томон ҳам мазкур таклифдан бош тортган тақдирда медиация тадбири ўтказилиши мумкин эмас.

Илова 1. Қарама – қарши томонларга медиацияда қатнашиш учун бериладиган таклиф-мактубининг намунаси.

2. Медиатор қандай танланади? Медиаторни тайинлаш босқичида томонлар қуйидаги икки масалани ҳал қиладилар: биринчиси, медиаторларнинг сони, иккинчиси - медиаторлар таркиби, айнан у ёки бу мелдиаторнинг номзоди аниқланади. Бунда томонлар медиаторни ўзлари танлашлари ёки бу масалада тегишли муассаса ёки шахслар ёрдамига мурожаат қилишлари мумкин.

3. Медиация тадбирига бевосита тайёргарлик қандай олиб борилади? Тайёргарлик икки йўналишда олиб борилади. Биринчи, тадбирга ташкилий – техник жиҳатдан тайёргалик кўриш. Бу тадбирнинг барча қатнашчилари учун қулай бўлган жой ва вақтни белгилаш. Иккинчи, учрашув қатнашчиларининг руҳи ва ахборот билан таъминланиш тайергарлиги. Руҳий тайёргарлик медиатор томонидан ҳам, бахс субъектлари томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин. Масалан, медиатор тадбирни ўтказиш шакли ва йўл-йўриқларини танлайди, уни бошидан охиригача ўтказиш тартибини ўйлаб топади. Томонлар руҳиятшунос ва ихтилофшунослар ёрдамани сўрашлари ҳам мумкин. Шуниндек ана шу босқичда ахборот тайёргарлиги кўрилади, яъни мазкур бахс бўйича ахборот йиғилади, зарур бўлиб қолса экспертлар билан маслаҳатлашишлари, мутахассисларни жалб қилишлари мумкин.

Биринчи босқич: Медиацияга тайёргарлик

Суд маъмуриятдан ўзи ишини кўраётган бир ихтилоф тўғрисида ахборот тушди. Суд билан медиация ташкилоти ўртасида унча оғир бўлмаи, медиация воситасида ҳал қилиниши мумкин бўлган суд жараёнлари тўғрисида ҳамкорлик қилиш ва ахборот айрибошлаш тўғрисида келишув бор эди.

Даставвал айбланаётган бола ва унинг онаси билан иш олиб борилди. Алкоголга боғланиб қолган она жавобгарликни зиммасига ололмасди ва учрашувда ўғли учун ваколат беролмас эди. Шу боисдан медиаторлар боланинг холаси, онасининг синглисини жалб қилдилар. У анча тушунган аёл бўлиб, болага норасмий вакил сифатида катноаша оларди.

Хўжайин, жабрланган томон сифатида, дастлаб ғазабланди. Жаҳли чикиб, энг каттиқ жазо берилишни талаб қилди. Унга медиация тадбири таклиф қилинганида, ихтилофни тинч йўл билан ҳал қилиш учун учрашув ва музокараларга бораолмаслиги тўғрисида баҳоналарини рўқач қилди. Шунга қарамасдан унга медиаторлар агар фикрини ўзгартирса учрашувга бориш ва суҳбатлашиши мумкинлиги тўғрисида ахборот қолдириб кетдилар. Бир хафтада кейин медиатор хўжайинга учраб, медиация тўғрисидаги фикри ўзгаргани ёки ўзгармаганлиги тўғрисида сўради. Шундагина хўжайин ҳамкорлик қилишга ва айбланувчи билан учрашишга розилик берди.

Учрашув жойи тўғрисида келишиб олинди. Бу жой томонларнинг фикрларини ҳисобга олган ҳолда танланди. Хатто бинонинг танаффус чоғида дам олиш учун қўшимча хоналари ҳам бор эди.

Бола билан ҳам олдиндан иш олиб борилди. Унга медиацияда иштирок этишнинг фойдали томонлари тушунтирилди.

Бола ўз айбини бўйнига олди. Дастлаб пул унга операция қилдириш учун кераклигини айтди. Чунки оғрик унга тинчлик бермас эди. Аввалдан олиб борилган ишлар давомида шундай қизиқ факт аниқландики, боланинг айтишича, ўғрилиқка боришга қандайдир эркак-онасининг таниши уқдирган экан. Боланинг такидлашича, ўша одам пулнинг катта қисмини олган.

Қолган пулга чўнтак телефони сотиб олганлигини, ўртоқларини ҳам музқаймоқ билан меҳмон қилганлигини гапириб берди.

Медиация ихтилофни судга етказмасданок ҳал қилишнинг қўшимча бир усули бўлди. Медиаторларга, энг муҳими, томонлар ўзаро бир бирларини тушунган эдилар.

Медиация босқичи – бахслашаётган томонларнинг бевосита учрашуви бўлиб, бу ерда медиатор воситачилик вазифасини бажаради. Медиация кун тартибига томонларнинг мавжуд қарама-қаршилиқни муҳокама қилиши масаласи қўйилади, ўзаро мақбул қарорлар ишлаб чиқилади. Медиаторнинг вазифаси томонлар ўртасида самарали сўзлашувни таъминлашдан иборат.

Медиация тадбири ўз навбатида аниқ бир мантиққа қаратилиши керак:

1. Кириш. Медиатор томонларга бу тадбир, ўзининг ва томонларнинг вазифалари тўғрисида қисқача гапириб беради, ўзаро мунособатларнинг асосии қонун-қоидаларини (масалан бир-бирларининг сўзини бўлмаслик, нафсониятига тегадиган гапларини гапирмаслик ва х.к.) белгилайди, медиациянинг асосий тамойилларини тушунтиради. Медиатор жараённинг холис ташкилотчиси бўлади, томонларга сўзлашувнинг бошланишидаёқ музокараларда келишувга эришиш учун томонларга ижобий жиҳатдан ёрдам беради. Кун тартиби бўйича келишув сўзлашувлар жараёнида муҳим роль ўйнайди, томонларга бир-бирлари билан музокара қила олишлари ва бир битимга келишишлари мумкинлигини кўрсатади.

Иккинчи босқич: Кириш.

Медиация маросимида она-бола, хола, дўкон эгаси, медиатор, шуниндек ижтимоий ташкилот ходимлари (икки киши) қатнашди, улар иккала томонни ҳам қўллаб-қувватладилар.

Дастлаб маросимнинг барча қатнашчилари жараён қонун-қоидалари тўғрисида келишиб олдилар, сўнгра ҳар бир томонга ўз позицияси тўғрисида гапириш имконияти берилди.

2. Томонларнинг кириш сўзлар. Ҳар бир томон вазият тўғрисида ўз нуктаи-назарини билдиради. Ҳар бир чиқишдан кейин медиатор туриб айтилган фикрни, деталларини аниқлаган ҳолда бир оз юмшатиб қайта сўзлаб бериши мумкин. Бу кўпинча томонларга бир-бирини ҳақиқатдан ҳам эшитиш имконини беради. Айниқса томонларнинг бевосита бир-бирига муурожаат қилмасдан, медиатор воситасида сўзлашувлари катта аҳамиятга эга. Шундан сўнг томонлар муаммо тўғрисида ўз кўз қарашларини билдиргач, бир-бирларига луқма ташлашлари, бирор нарсани аниқлашлари ёки қўшимча қилишлар мумкин.

Иккинчи босқич: Томонларнинг кириш сўзлари.

Бола ўз тарихини сўзлаб берди. У нотаниш киши уни қандай қилиб ўғирлик қилишга мажбурлаганини гапириб берди. Боланинг сўзларига кўра, бу киши унинг ёнига бир шиша ароқ билан келган. Улар онаси учовлари ўтиришарди. Нотаниш киши боланинг онаси билан ароқни ича бошлайди. Шуниси қизиқки, она медиация ўтказилаётган бинода ҳам ухлаб қолди ва медиация кун тартибидан четда қолди, бироқ боланинг холаси унинг манфаатларини фаол туриб химоя қилди. Сўнгра бола бўлиб ўтган воқеа тўғрисида тартиб билан гапириб берди.

Жабрланувчи кўпроқ ўзининг сезгилари, бу унга қанчалар руҳий зарба бўлганлиги тўғрисида гапирар эди. У болага қандай ёрдам берганлиги ва унга яхши мунособатда бўлганлиги тўғрисида гапирди. Умуман, бутун медиация жараенида кўпроқ жабрланувчининг хиссиётлари билан ишлашга тўғри келди. У бола нима учун ўзига бундай мунособатда бўлганлигини билгиси келарди. Дўкон эгаси очиқ одам бўлиб, бошидан ўтган барча хафагарчиликлари тўғрисида айтиб берди.

Успирин аввалига жуда чўчиди, бироқ медиация маросимининг тартиб қоидалари қабул қилингач, у ўзини хавфдан ташқарида эқанлигини сезди. Қолаверса, дўкон эгаси ундан ўч олмаслигини очиқ ойдин айти, лекин болани бу жиноятни қилишга мажбур қилган ҳақиқий сабаблар тўғрисида билгиси келди.

3. Кун тартибини ифода этиш. Медиатор томонларга фактларини турли шарҳлашлардан ажрата ола билиш ва маросим давомида муҳокама қилинадиган муаммоларни ажратиб олишга ёрдам беради. Бунинг учун ҳар қайси томонинг фикрлари қаралади, қайсиниси факт, шунчаки фактнинг шарҳи эқанлиги аниқланади.

Иккинчи боскич: Кун тартибини ифода этиш

Томонлар билан олиб борилган тайёргалик ишлари, шуниндек медиациянинг тартибига тўла амал қилиш қарама-қарши томонлар ўртасидаги мунособатларини бир мунча юмшатиш имконини берди. Музокара давомида ўғирликда болани жиноят қилишга ундаган нотаниш кишининг иштироки чуқур ўрганилди.

Дўкон эгаси хиссиётларга берилсада, тажовузкор бўлмади. Медиатор сўзлашув довомида шундай мухитни яратиш бердики, томонлар бир-бирларини диққат билан тингладилар ва бахсни тинч йўл билан бартараф этишни чин юракдан хохлаётганликлари билиниб турарди.

4. Қарорни танлаш ва баҳолаш. Медиатор томонлар кучларини тенглаштиришга ҳаракат қилади, уларни уйлашга, ҳаракат қилишга, ҳамкорлик позициясида туриб, музокараларни олиб боришга ва ўзларининг шахсий манфаатларига ҳам, бошқа томоннинг манфаатларига ҳам мос тушадиган қарор қабул қилиш йўларини излашга ундайди. Медиатор билдирилган ғояларга асосланиб, иштироқчиларга ҳар иккала томон (ёки кўпчилик) рози бўладиган қарорга келишга кўмаклашади. Бундан ташқари медиатор иштироқчилар билан бирга бу қарорларни амалга оширишдан юз бериши мумкин бўлган оқибатларни кузатиб боради, бу қарорларни ҳар бир

томон учун кутилган ва исталган натижалар билан таққослайди. Агар тадбир довомида хиссиётлар устун келса ёки музокаралар боши берк кўчага кириб қолса, медиатор томонларга ҳар бири билан алоҳида гаплашиб кўришни таклифқилиши мумкин. Медиатор улар ўзаро муҳокама қилишга рози бўлмаётган у ёки бу ахборот тўғрисида фикрлашиб олиши мумкин. Ана шундай алоҳида-алоҳида ўтаётган махфий учрашувлар иккинчи томонга фақат биринчи томоннинг розилиги ва ҳоҳиши билангина билдирилади.

Иккинчи босқич: Қарорни танлаш ва баҳолаш.

Томонларнинг позицияси аниқ бўлгандан кейин жараён қатнашчилари бу вазиятдан қандай чиқиш тўғрисида гапира бошладилар. Она ўғирланган пулни тўлаб беришга тайёр эканлигини айтди. Бу ерда болани ҳам масъулятни бўйнига олишга жалб қилиш муҳим.

Боланинг холаси она-болани ишга олишга, уларга иш ҳақини кафолатлашга тайёр эканлигини билдирди.

Жабрланувчи ховуридан тушди ва ихтилофли вазиятдан чиқиш йўларини топишда қонун чегарасида ҳаракат қилди. Тадбирдан сўнг у бўлиб ўтган ходисанинг иги-жигигача ўрганди ва ўзини анча хотиржам тутди. У пулни бўлиб-бўлиб олишга рози бўлди. Унинг сўзига кўра, унинг учун пул муҳим эмас ва уни албатта қайтариб олишга кўп ҳам интилмаётганини билдирди. У она-бола килаётган ҳаракатлари учун масъулиятни сезишини хоҳларди.

5. Битимга эришиш ва ифодалаш. Медиатор томонларга ўзаро мақбул битимга келиш ва уни хужжатлаштиришда ёрдам беради. Томонлар улардан бирортаси шартномани бузса оқибати қандай бўлишини муҳокама қилиб олишлари керак. Бу пировард шартноманинг бандларидан бири бўлиши керак. Шартнома яшовчан бўлиши учун у конкрет, аниқ, хақиқатга яқин, иккала томонга тушунарли бўлиши лозим. Бахсга яқун ясалгач, томонлар ёзма шаклда тинчлик битимини тузишлари ва уни имзолашлари керак. Томонлар тинчлик шартномасига имзо чекиш йўли билан ихтилофга барҳам берадилар ва бу шартномага боғланиб қоладилар. Илова 2. Тинчлик шартномаси матнининг намунаси.

Иккинчи босқич: Битимга эришиш ва ифодалаш.

Шартлар аниқ бўлгач ярашиш тўғрисидаги шартнома имзоланди. Жабраланувчи она-бола холаси қўлида ишлаб юриб, ҳар ойда икки минг сўм тўлашга рози бўлди. Дўкон эгасига ўғирлик нотаниш одам иштирокида юз бериши катта таъсир кўрсатди.

Бола ўз навбатида оқлаш дастурини ўташи керак эди. Медиаторлар томонидан операциянинг қилинишига ёрдам кўрсатиш таклиф қилинди (улар кўнгилли равишда бу масалада иложи борица ёрдам беришга ваъда қилдилар).

Учрашув ниҳоясида дўкон эгаси мутлақо хотиржам бўлди ва уни тўлқинлантираётган барча саволларга жавоб олганлигини айтди.

Медиациядан кейинги ҳолат босқичи ўз ичига томонлар ўртасида келишилган шартноманинг ижроси устидан назорат қилишни олади. Мазкур босқич доирасида шартномани амалга оширишда аниқланган муаммоларни муҳокама қилиш учун иштирокчилар билан алоҳида-алоҳида ёки қўшма учрашувлар ўтказилиши лозим. Зарурати бўлса, қўшимча сўзлашувларни ўтказиш керак.

Учинчи босқич: Медиациядан кейинги ҳолат

Бахс медиация тадбири томонидан ҳал қилинганлиги мунособати билан оқловчининг расмий илтимосига кўра судда иш тўхтатилди.

Уч ой давомида оила дўкон эгасига пул тўлаб турди. Тўртинчи ойда улар ҳоласининг кўлидан кетиб, муайян яшаётган манзилини яширдилар.

Медиаторлар бу масала бўйича жабрланувчи томонга мурожаат қилдилар. Шунда хўжайин уларни кечирганлигини айтди. Унга жиноий тартибда таъқиб қилишни давом эттириш ҳуқуқи тўғрисида хабар қилинди. Шуниндек жабрланувчи эришилган қарор доирасида қолган пулни уларга кафил бўлган ҳоласидан ундириб олиши мумкин эди. Дўкон эгаси бундай қилишдан бош тортди ва уларни кечирганлигини яна такрорлади.

Бола операция қилинмади, чунки у онаси билан каерда яшаётганликларини аниқлаб бўлмади.

Ҳозирги вақтда бу оиланинг тақдири номаълум, шуниндек бола ва унинг касали тарихи тақдири ҳам номаълум.

МЕДИАЦИЯДАГИ ТАДБИРЛАР МАЖМУАСИ:

1. Медиацияга тайёргарлик

- Медиация таклифи
- Медиаторни танлаш
- Медиация ўтказиладиган жойни иштирокчилар таркибини ва ўтказиш стратегиясини аниқлаш

2. Медиация

- Кириш
- Томонларнинг кириш сўзлари
- Қун тартибини ифодалаш
- Қарор танлаш ва баҳолаш
- Битимга эришиш ва ифодалаш

3. Постмедиация

- Битим ижроси устидан назорат

Яхши мухитни яратиш. Қарама-қарши томонлар ихтилоф билан бевосита алоқаси бўлмаган жойга таклиф қилинади. Агар, корхонада юз берган ихтилоф тўғрисида сўз борса, учрашадиган жой ҳеч қачон иштирокчилардан бири ишлайдиган бюрода ёки бинода бўлиши мумкин эмас. Суҳбат нисбатан эркин вазиятда ўтиши лозим. Токи у иштироқчиларга доим бахсинг салбий томонларини эслатмасин, улар янги-янги фикрлари билан очилсинлар. Бино шундай жиҳозланиш керакки, у қатнашчиларга ёқиб тушсин. Иштирокчиларни ўтказиш ҳам бинони жиҳозлаш масаласига киради. Уни шундай қилиш керакки, қарама-қарши томонлар ўзларини бир хил шароитда сезсинлар. Иштирокчилар бир-бирларини ва медиаторни яхши кўриш имкониятига эга бўлсинлар.

Тақдимот. Энг аввало, медиаторнинг юриш-туриши ва биринчи сўзи муҳим аҳамиятга эга. Унга энг бошиданоқ сир босмасдан, ишонч ва кооператив мухитни яратиб бериш керак. Бунинг учун кўпинча деталлар, масалан медиацияга барча келганлиги тўғрисидаги рағбатлантирувчи хабарни билдирш муҳим. Медиатор ўзини таништиради, агар малол келмаса, қарама-қарши томонлар ҳам ўзларини таништирадилар. Шуниндек медиатор ўзининг фамилияси, касби ва касб махорати ёки аввалги иш тажрибаси билан бирга ўзининг шахси тўғрисида (оилавий аҳволи, бола-чақаси, бошқа майда-чуйдалар) эслатиб ўтиши, ўзи тўғрисида яна бирор нарсаларни айтиб бериш билан томонларни рағбатлантириши мумкин.

Ишнинг аввалги аҳволи. Медиатор аввалдан томонларнинг бирортаси билан махфий келишиб, бирор нарсаларни “тўқияпти” деган таассуротдан қочиш учун қатнашчилар жараённинг, биринчи алоқа ўрнатилганидан бошлаб то долзарб пайтгача,

боришини тасвирлаб берадилар, ўзларида бор ахборотларни ўқиб эшиттирадилар. Бахslashувчи томонлар бир хил тақдимотга ҳуқуқли бўлиши, медиаторлар уларнинг бирортасига афзаллик бериши мумкин эмас.

Кутилган натижани тасдиқлаш ёки тўғрилаш.

Медиаторлар ахборот бир томонлама ёки янглиш олинган, олинмаганлигини аниқлаш учун бахс қатнашчилари билан суҳбатлашадилар, бу маълумотлар тўғрилигини ёки улар бирор нарсани аниқлашни иташ-истамасликларини сўрайдилар. Бу билан улар ўзларининг холисликларини, уларга ишониш мумкинлигини исботлайдилар. Шу ўринда, маълум вазиятни хисобга олиб, медиация қатнашчиларидан улар нималарни кутаётганликларини сўраш фойдадан ҳоли эмас. Агар иштирокчилар ҳақиқатга тўғри келмайдиган нарсани кутган бўлсалар, буни кейинги босқичда тушунтириш мумкин.

Медиация услубларини тушунтириш. Хатто, агар бу нарса олдиндан ўтказилган босқичда рўй берган бўлсада, медиация технологиясини, медиаторларнинг ролларини ва асосии қоидаларини яна бир карра тушунтириш зарур. Томонлар бу ерда нима муҳим ва нимани кутса бўлади, аниқ билишлари лозим. Бундан ташқари бу ерда шундай тартиб борки, барча томонлар бир хил ахборот оладилар ва уни бир хил тушунган холда қабул қилишлари керак. Медиациянинг бориши майда-чуйдаларигача эмас, атрофлича тушунтирилиши керак. Қарама-қарши томонлар қандайдир даражада қачон нима қилишларини билишлари, масалан, керакли пайта, муаммоларни ҳал қилиш юзасидан ўз таклифини айтишни билиши муҳим. Медиаторлар бу жараённи кузатиб бораётганликларини, бунинг учун улар масъул эқанликларини, агар зарур болиб қолса, бирор нарсани кейинроқ муддатга жилдиришлари мумкинлигини тушунтирадилар. Ана шу баённома туфайли иштирокчилар бундай аралашишларни кейинроқ тушуниш билан қабул қиладилар.

Тайёрлик ёки қаршилиқ. Бу босқичнинг муҳим интиҳоси шундан иборатки, бахslashанг томонлар тушунтирилган технологияга ва тартибларга бўйсунушга тайёр эканликларини билдирадилар. Бунинг учун ҳар бир қатнашувчидан алоҳида сўралади. Шахсан билдирилган тайёргарлик масъулятни оширади, кейинчалиқ одамлар ана шу қарорга ҳақиқий амал қиладилар. Агар бироз шубҳа ёки қаршилиқ бўлса, уни шунчаки менсимаслик ёки акс сабаблар ёрдамида чиқариб ташлайди. Диққат билан эшитиб, бу шубҳаларни ҳақиқатдан эшитишларини ва уларни жиддий қабул қилишларини аниқ равшан кўрсатиш мумкин. Шубҳаларнинг тарқатилишига шунинг ўзи етарлик бўлади. Кейинчалиқ шубҳаларни қамайтириш ёки бартараф этишга қодир бўлган шартномаларга эришиш мумкин.

Ишчанлик ва ташкилий масалалар. Ташкилий, масалан: мажлисларнинг довомийлиги, сони, қачон танаффусни ташкил қилиш, чекиш каби масалаларни ҳал қилиб олиш керак. Агар медиаторларнинг навбатдаги тайергариклари учун ёки бошқа мақсадларда овоз ёзувлар ёки видιο ёзувлар кўзда тутилган бўлса, буни муҳокама қилиб олиш керак. Шуниндек медиация жараёнини ёзиб олиш мумкинлиги тўғрисида ҳам келишиб олинади. Шунини тушунтириш муҳимки, бу фақат медиаторларга ёрдам сифатида, яъни айрим дақиқаларни эслаш ва қайта ишлаш учун амалга оширилади, бу ёзувлардан ҳеч бири жамоатчиликка билдирилмайди. Ёзув шундай амалга оширилиши керакки, бундан қарама-қарши томонларнинг эътибори ёзув амалга оширилган вақтда айтилган маълум бир фикрга қаратилмасин, аксинча ёзилмаган бошқа фикрлар эътиборсиз, деб тушунилади. Ёзувлар ё сездирилмасдан қилиниши, ёки бу вазифани сомедиатор бажариши керак.

Қарама-қарши томонларнинг айримларининг нуқтаи-назарлари. Даставвал ихтилоф иштироқчилари нима учун келганликларини, улар нимани айтишни хошлашларини яна бир марта ўйлаб кўришга

чақирилади; зарурати бўлса ёзиб олинади. Бу жараён тўғрисида кейинчалик гапириб берадиганлар учун анча енгиллик туғдиради. Бу босқичда бахшлашувчи томонларнинг юрагидаги борини тўкиб солишлари ва руҳан енгиллашлари, медиатор ва ихтилофнинг бошқа томони ўз навбатида бахс қатнашчисининг хулқ-атворини янада чуқурак тушуниши муҳимдир. Холис учинчи томоннинг иштирокида шу вақтгача айтилмаган кўп нарсалар аниқланиши ва карама-қарши томонлар бошқасининг нуқтаи-назарини биринчи марта тўлиқ эшитаётган бўлиши мумкин.

Қарама-қарши томонлар ҳар бирининг нуқтаи-назари. Тадбирга кўра, медиаторлар дастлаб ташаббус кўрсатиб, муаммоси билан медиаторларга мурожаат қилган томонга сўз беради. Агар ихтилофнинг бошқа томони жуда қизишган ва сабрсиз бўлса, яхшиси биринчи бўлиб унга сўз берган дурустрок. Чунки бундай ҳолатда у қарши томоннинг сўзларини эшитиши амри маҳол. Бошқа варианти шундаки, дастлаб сўз бир мунча заиф томонга берилади. Холбуки, у тадбир бошиданоқ кучли томон сўзлари асоратида қолмасин. Сўзни эшитиши керак бўлган томонга унинг вазифаси шунчаки ўтириш эмас, балки унинг олдида мураккаб вазифа турганлигини тушунтириш лозим. Улар диққат билан тинглашлари ва хатто тўсатдан айтилган бирор нарсага эътироз билдиргиси келганда ҳам ўзини тута билишлари керак. Зарурати, бўлса ўз эътирозларини унутиб кўймасликлари учун ёзгани уларнинг олдида ручка, қоғозларни кўйиш мумкин. Гапириш навбати уларга келганда ўзларининг эътирозларини ва тузатишларини билдиришлари мумкин. Пировардида, медиатор энг муҳим бандларни умумлаштиради ва резюме тўғри ва тўлалигини сўрайди. Агар йўқ бўлса, уни тўғрилаш ёки тўлдириш зарур. Агар тингловчиларда бирор аниқланиши керак бўлган савол туғилиб қолса, уни беришлари ва саволларга жавоб олишлари лозим.

Умумийлик ва фарқни тушунтириш. Ҳамма ўз нуқтаи-назарини билдиргач, медиатор дастлаб бахшлашувчилар балки шу вақтгача тушуниб етмаган умумий жиҳатларни ажратиб олади. Улар бу нарсани

яхши кўринсин учун катта қоғозга ёзишлари мумкин. Томонлар қарши томоннинг барча талаблари ҳам уларнинг шахсий тасавурига ва манфаатларига зид келмаслигини тушуниши керак. Шундан кейин бахсинг кейинчалик сўз юритиладиган бандлари йиғилиб, ёзма равишда санаб ўтилиши керак. Ана шу бандлар устида ишлаш давом эттирилади.

Ихтилофни ойдинлаштириш/чуқурлашув.

Балки аввалги босқичда кўпгина яширин ва эҳтиросли қизиқишлар билдирилиб, шунча ҳамфикрликлар бўлгандур. Ихтилофни тушунтиришнинг бундан кейинги босқичига хожат йўқдир. Ундай бўлса муаммони ҳал қилишнинг йўлларини излашни давом эттириш керак. Бироқ вазият шундай бўлиши ҳам мумкинки, учрашувнинг биринчи босқичида фақат фактлар санаб ўтилгандир. Шунинг ўзи ҳам кўп вақтни эгаллаши мумкин. Медиаторлар бу фазада сўзларни бўлмаслигини ва тингловчиларни ҳам қузатиб боришлари керак. Чунки айримлар учун узоқ вақт гапиришга имконият бермаслик малол келади. Шу боисдан аникловчи масалаларга шошилмаслик фойдадан холи эмас.

Фикрларни ўрганиш. Медиаторлар мақсадли равишда кўпроқ сўраб билиш мумкин бўлган, уларнинг фикрича, бир мунча чуқур сабаблар топилиши лозим бўлган бандларга мурожаат қиладилар. Медиаторлар муаммонинг сабабларини тезроқ тушуниш учун дастлаб оддий масалаларга мурожаат қиладилар, вахолонки уларни оддий деб бўлмайди. Агар жуда тез ҳал қилиниши лозим бўлган масала бўлса, шундан бошлаш керак. Йўналтирувчи саволлар билан хиссиётлар, манфаатлар ва муаммонинг барча бошқа яширин сабаблари ўрганилади. Ихтилофни бундай тушунтирилиши иштирокчиларнинг ўзлари бу тўғрида гапиришларига ва ихтилофни янада чуқур тушунишларига ҳамда уни ҳал этилишига хизмат қилади. Қарама-қарши томонларга бу ўринда улар нимани айтишни хоҳлашлари ва ихтилофни қандай ҳал қилиш тўғрисидаги кўз қарашларини билдиришга имконият бериш лозим. Бу ерда уни амалга ошириш

муҳим эмас. Бошқа томонларга ҳам хиссиётлар, манфаатлар ва бошқа яширин саваблар тўғрисида очиқ-ойдин гапиришга имконият бериш керак. Шундагина ихтилоф мохияти ойдинлашади, ўзаро ишонч ва тушуниш юзага келади.

Муаммоларни ҳал қилиш/қарорлар ривож.

Аввалги босқичларда қарама-қарши томонларнинг сабаб ва манфаатларини тушунтиришни шундай юзага келтириш керакки, барча қатнашчилар энди вазиятни икки томоннинг шунчаки кураши эмас балки умумий муаммо эканлигини кўрсинлар. Улар томонларнинг ҳар бирида уларнинг хулқ атворини асослайдиган, уларни ҳисобга олган ҳолда муаммони ҳал этиш йўлларини топишда эътиборга олинishi керак бўлган сабаб ва манфаатлари бор. Бахсни шу боисдан ҳамжихатлик билан ҳаракат қилганда тезроқ бартараф этиши мумкин. Мен қанчалар қарши томоннинг мақсадларини кўпроқ эътиборга олсам, ўзимнинг интилишларимни шунчалар тезроқ билдираман ва мутаносиб жавобни оламан, дейиш билан иш чўзилади. Барча томонларнинг юксак манфаатларини кулай равишда қондиришга фақат томонлар бир-бирлари билан келишган ҳолдагина эришиш мумкин. Акс ҳолда максимал умумий фойда келтирадиган ва адолат критерияларига мос тушадиган қарорларни ишлаб чиқиш қийин бўлади.

Эҳтимолга яқин хулосаларни йиғиш. Агар аввалги босқичда бу юз бермаган бўлса, медиаторлар умумий ихтилофни янада майда, специфик муаммоларга бўладилар ва улар устида ишлаш осонроқ бўлади. Дастлабки муаффақиятли натижалар кўзга кўрингач бундан ҳам мураккаброқ муаммоларга киришиш мумкин. Ихтилофни таҳлил қилиш довомида уни ҳал қилишнинг қатор йўналиш ва имкониятлари топилади. Энди улар яна бир қарра эсга олинishi ва зарур бўлса ёзиш керак. Ҳал қилишнинг биринчи дуч келган имкониятига тўхталиш яхши бўлмайди, биринчи қарор энг яхши бўлиши қийин. Бунда катта муаффақият олиб келадиган янги жиддий ғоялар кўринмай қолиб кетиши мумкин. Шу боисдан ҳал қилишнинг кўплаб имкониятларни қараш ва янгиларини йиғиш керак. Бунда хатто

зиддиятли вазиятдан чиқишнинг бир неча одатдан ташқари ғоялари ҳам бўлиб қолиши мумкин. Ғояларни тўплаш ва уларни ишлаш давомида, агар медиаторларда иштирокчилар ҳамон ҳал қилишнинг муҳим бир ендошувини курмаётгандек тассаввур ҳосил бўлса, бошқа таклифларни киритишлари ҳам мумкин. Бироқ бу зўрма-зўраки шаклда бўлмаслиги иштирокчиларга ёқмаса, рад этиш имконияти берилиши керак. Масалан, медиатор ўз таклифини “агар, шундай қилсакчи...?” сўзлари билан бошлаши мумкин. Таклифнинг бундай билдирилиши “Мен сизларга бундай таклиф қиламан...”га қараганда масалани ҳал қилиш жараёнига озроқ таъсир кўрсатади.

Қарорни баҳолаш ва танлаш. Ҳал қилшнинг турли имкониятлари ва ғоялари тўплангач, улар сараланади ва баҳоланади. Айрим ҳақиқатга яқин бўлмаган, номақбул ғоялар дарров чизиб ташланади, қолганлари яна бир карра текширилади. Ғояларнинг ижобий томонлари ва уни яхшилашнинг бошқа имкониятлари тўғрисида саволлар бериш тавсия қилинади. Иккала томонга ҳам мақбул бўладиган битимга эришиш учун ҳаракатлар эркинлигини кенгайтириш мақсадида медиаторлар суҳбат иштирокчилари билан ундан ҳар бирига келадиган манфаат салмоғини ошириш лозим. Масалан, бахслашувчи томонлар ҳозиргача фойдаланилмаган молиявий кўмак ёки тежамкорлик имкониятлари аниқланса. Услуга кўра, аввал барча томонлар бажариши лозим бўлган мажбуриятларни, сўнгра иштирокчиларнинг айримларигагина тааллуқли бўлганларини санаб ўтиш мумкин. Хеч кимга ён босиш учун босим қилиб бўлмайди. Чунки акс холда эришилган битимнинг бажарилиши шубҳа остида қолади.

Ишлов бериш. Олдиндан танлаб олинган қарор янада жиддилик текширилади ва ишлов берилади. Бунинг учун кўшимча ахборот олиш ёки маслаҳат учун мутахассисларни жалб қилиш мумкин. Агар бахслашаётган томонлар умумий бир қарорга кела олмасалар “бир матн услуги” яхшигина хизмат кўрсатиши мумкин. Мазкур услуга кўра медиаторлар шубҳа ва таклифларга мос тушадиган матнни таклиф қиладиларки, у сатрма-сатр ўзгартирилади ва ишлов берилади.

Ихтилофлар билан ишлаш, Саймон Фишер.– Олмаота, 2001.

Медиаторлар учун кўлланма, П. Муллажанов, Н. Алдашева, А. Султанов.– Бишкек, 2006.

Медиация: ихтилофларда воситачилик, Х.Бесемер. – Калуга, 2004.

Медиатор маълумотномаси. Дж. И.Биар и Эйлин Стиф.- 3-е нашр, 1997.

Медиация босқичлари. Козоғистондаги гуманитар-ҳуқуқ тушунослик университети фуқаролик-ҳуқуқ интизоми кафедрасини даъвогари Конусова В.Т.

Медиация - бахсларни ҳал қилишнинг муқобил тадбири . Цисана Шамликашвили. – Москва, 2010.

Медиация алифбоси. Медиация ва ҳуқуқ илмий-методик маркази. - Москва, 2011.

Медиацияга таклифнома. Махтельд Пель. – Москва, 2009.

Иш юритувчилар учун медиация. Джон Кроули, Кэтрин Грэм. - Лондон 2007.

Ихтилофлик тушунос бўйича амалиёт, С.М. Емельянов.

Хуқуқий адабиётлар сайти www.jurlib.ru

Илова 1. Қарама – қарши томонларга медиацияда қатнашиш учун бериладиган таклиф-мактубининг намунаси.

Хурматли _____!
(ихтилоф томони)

_____ (медиация тадбирини ўтказишни сўраган шахс ёки ташкилот кўрсатилади), биз билан Сиз ва _____ (ихтилофнинг бошқа томони) ўртасида юз берган айрим муаммолар юзасидан алоқа ўрнатди биз вужудга келган вазиятни хал қилиш учун сизга чин дилдан ёрдам беришимизни билдирамыз.

Бизнинг ташкилотимиз томонларнинг бирортасини қабул қилмаган ҳолда ҳолис учунчи томон сифатида Сиз билан ишлайди. Мутлақо ҳолислик тамойилларини қўлланган ҳолда биз Сиз иккалангизга Сизлар томонингиздан адолатли деб қабул қилинадиган қарорни топишга ҳаракат қиламыз. Биз иккала томон ва бизнинг икки медиаторимиз иштирок этадиган учрашувни ташкил қилишимиз мумкин. Сизларнинг ҳар бирингиз ўз нуқтаи-назарингизни билдириш имкониятига эга бўласиз ва кейингина Сизлар кўнгилли равишда амал қилишингиз мумкин бўлган битим ишлаб чиқарилади.

Бундай учрашув Сиз яшаётган манзилдан унча узовк бўлмаган жойда ва Сизга қулай бўлган вақтда уюштирилади.

Мен медиация тадбирини янада батафсилроқ тушунтирадиган ахборот қўлланмасини илова қиламан. Агар Сиз телефон орқали кўнғироқ қилсангиз, биз майда-чуйда масалаларни ҳам батафсил гаплашиб оламыз ва бизнинг ташкилотимиз Сизга қанчалар фойдали бўлиши мумкинлигини текширамыз

Мен Сизнинг фикрингизни билишдан миннатдор бўламан!

Хурмат билан...

Илова 2.**Тинчлик шартномаси матнининг намунаси**

Медиатив битим №
(умумий шакли)

_____ «_____» _____ й.
(тузилган манзил) (тузилган сана)

_____ (тула номи ёки шахсинг Ф.И.О)

номидан _____, асосида амал қилади

_____ бундан кейин “1-томон” деб аталади

бир томондан, _____

_____ (тула номи ёки шахсинг Ф.И.О)

номидан _____, асосида амал қилади

_____ бундан кейин “2-томон” деб аталади, бошқа томондан, бундан кейин “Томонлар” деб аталадиганлар қуйидаги Битимни туздилар.

1.Битим мавзуси.

1.Томонлар _____

(бахс ёки бахслар мавзуси)

масаласи юзасидан бахс (-лар) га нисбатан медиация тadbирини ўтказдилар. Медиатор сифатида жалб қилинадилар (медиация тadbирининг ўтказилишини таъминлаш юзасидан фаолият кўрсатадиган ташкилот)

(таъминлайдиган ташкилот номи ёки медиацияни амалга оширадиган шахснинг Ф.И.О., манзили, телефони, электрон почтаси)

2.Медиация қуйидаги тартибда ўтказилди:

(медиация тadbирининг ўтказилишини таъминлаш юзасидан фаолият кўрсатадиган тегишли ташкилот томонидан тасдиқланган медиация ўтказиш тартибига суянилади)

3.Медиация тadbирини ўтказиш муддатлари:

4. Медиаторларга медиация маросимни ўтказганликлари учун (медиация тадбирининг ўтказилишини таъминлаш юзасидан фаолият кўрсатадиган тегишли ташкилот(-лар) Томонларга бир хил ўлчамда улуш тўланди.

5. Медиация натижасида Томонлар келишдилар:

1-томон _____ мажбуриятини олади
 2-томон ____ муддатда _____ хажмда (миқдорда),
 2-томон _____ мажбуриятини олади
 1-томон ____ муддатда ____ хажмда (миқдорда).

1-томон _____ ҳуқуқига эга 2-томондан
 _____ муддатда ____ хажмда (миқдорда). 2-томон
 _____ ҳуқуқига эга 1-томондан ____
 муддатда ____ хажмда (миқдорда).

6. Мазкур Битимнинг мавжудлиги суд ёки третейск судига мурожаат қилиш учун тўсиқ бўлолмайди.

7. Мазкур Битим томонларнинг розилиги ёки томонлардан бирининг талаби бўйича ўзгартирилиши ёки бекор қилиниши мумкин. Шунингдек Битим куйидаги ҳолларда муддатидан аввал тўхтатилади:

- томонлардан бирининг тугатилиши (ёки вафоти);
- суд ҳукмига кўра Битим амалининг тўхтатилиши.

8. Томонлар ўртасида мазкур Битим ижросига алоқадор бахс юзага келган тақдирда томонлар уни музоқора йўли билан ҳал этиш учун барча чораларни кўрадилар.

9. Белгиланган бахсни музокаралар йўли билан ҳал қилиш имконияти бўлмаса, бахс _____

кўрилади.

(бахсни қарайдиган суд номи)

10. Томонлар мазкур Битим ёки унинг ижроси билан боғлиқ ҳар қандай ахборатни бошқа томоннинг аввалдан берилган ёзма руҳсатисиз эълон қилмаслик мажбуриятини олади. Тегишли қонунчиликка кўра, ахборот тақдим қилиш бундан мустасно.

11. Мазкур Битимда кўрсатилмаган бошқа масалаларда Томонлар қонунчиликка амал қиладилар.

12. Барча ёзма билдирувлар жўнатилади:

1 – томон қуйидаги манзилга _____ ;

2 – томон қуйидаги манзилга _____

13. Мазкур Битимнинг 16-бандида кўрсатилган маълумотлар ўзгарганда Томонлар бир-бирларини ёзма равишда _____ кун давомида хабардор қиладилар.

14. Мазкур Битим у келишилган пайдан бошлаб кучга киради. Мазкур Битим томонлар ўз мажбуриятларини белгиланган тартибда ижро этгунларига қадар амал қилади.

15. Мазкур Битим бир хил кучга эга бўлган 3 нусхада тузилди: ҳар бир томонга биттадан ва биттаси медатор учун (медиация тадбирининг ўтказилишини таъминлаш юзасидан фаолият кўрсатадиган ташкилот).

16. Турар-жой ва банк реквизитлари (паспорт маълумотлар) Томонлар:

1-ТОМОН	2-ТОМОН

Томонларнинг имзоси
1-ТОМОН

(_____)
М. Ж.

2-ТОМОН

(_____)
М. Ж.

Интернешнл Алерт (International Alert)
346 Clapham Road, London SW9 9AP,
United Kingdom, Буюк Британия
Тел +44 (0)20 7627 6800,
Fax +44 (0)20 7627 6900
general@international-alert.org
www.international-alert.org

“Халқаро холислик учун” Фонди (ХХФ)
Уметалиев к . 27-36,
Кирғизистон Республикаси, Бишкек
Тел.: +996 (312) 91-07-57, 91-08-58,
Факс: +996 (312) 91-08-57
fti@fti.kg
www.fti.org.kg